

היש קווים כוחניים בדמותו של הלל הענוותן?

דמותו של הלל משתקפת במקורות חז"ל כאדם שאוהב שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.¹ אדם סימפטי, רגיש וטוב,² ומידות נעלות נוספות³ בניגוד לבן זוגו -שמאי- הנחשב לאדם קפדן. אפילו מתגיירים טרחניים שהתנו את גיורם בתנאים שונים, ונדחו על ידי שמאי בגערות ודחיפות - נתגיירו על ידי הלל⁴ מסיבותיו שלו.⁵

הלל ידוע כאדם סובלני, שאינו מקפיד על האדם גם כשהשעה דוחקת.⁶ בוודאי שלא כאדם כוחני, ויש להבדיל מכוח סמכותו ההלכתית או כוח סמכותו כנשיא לתקן תקנות, כמו לדוגמה תקנת הפרוזבול.⁷ מכל-מקום, כך נשתמרה ונקבעה דמותו של הלל כאדם צנוע וענוותן בתודעה ולדורות.

אך ישנם שלושה מקרים מהם משתמע על כוחניות מילולית ומעשית של הלל, דבר שיש בו בכדי להעיב על תדמיתו הידועה. יתירה מזו, התנהגותו הכוחנית אף

1. אבות פ"א, מ"ב.
2. ראה א"א אורבך, חז"ל - פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשכ"ט, עמ' 526; ין בן-שלום, "הלל הזקן - אישיותו ופועלו על רקע תקופתו". מנהיג והנהגה (תשנ"ב), עמ' 105, 111-112, 121-122, 127-128, 132.
3. ראה ז' פרנקל, זרכי המשנה, ורשה תרפ"ג, עמ' 41; E. Wiesel, "The House of Shammai and the House of Hillel". Jakobovits (86) pp. 305, 309, 312-313 [Tradition 22,3(1986):13-30].
4. שבת לא, ע"א; אבות דרבי נתן, מהד' שיז שכטר, ניו יורק תשכ"ז, עמ' 60, נ"א פט"ו ונ"ב פכ"ט.
5. ראה תוסי יבמות קט, ע"ב, ד"ה: "ירעה": "יודע היה הלל בהן שסופם להיות גרים גמורים".
6. ראה שבת שם: "והלל לא יקפיד".
7. ראה שביעית פ"ג, מ"ג-מ"ד; גיטין פ"ד, מ"ג; לפירוש המילה, ראה הערוץ השלם, מהד' חיי קאהוט, ניו יורק 1955, ח"ו, עמ' 417, ערך: "פרוזבול"; הרע"ב שביעית פ"ג, מ"ג; ד' שפרבר, מילון למונחים משפטיים שבספרות חז"ל השאלות מיונית ולטינית, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 154-156, ערך: "פרוזבול (פרוסבול)"; בן-שלום, שם, עמ' 120 לגבי התקנה, ראה י"ד גילת, "להשתלשלותה של תקנת הפרוזבול", ספר ברוך קורצווייל, ת"א תשל"ה, עמ' 93-113; P. Shiffman, "Prozbul and Legal Fiction", A Journal of Philosophy, Law, and Judaism, 2,2(1991)pp. 63-65 D.M., Gordis, "Prozbul and Rabbinic Power", ibid, pp. 66-70 Poseq", ibid, pp.71-73; בן-שלום, שם, עמ' 118-120, 125.

השפיעה על אחד מתלמידיו לנקוט בכוחניות דומה בעטיה הכוחני של התנהגות רבו - הלל.

כוחניות מוגדרת כגילוי של כוח, עוז או תוקף⁸ כוחני מוגדר שיש בו כוח, תקיף או אלים⁹. ומכאן, כל דבר או אירוע שמכיל תכונות אלו נחשב ככוחני. גם מלל וורבלי של האדם מסוגל להכיל תכונות אלו, ולכן ייחשב ככוחניות מילולית. על אחת כמה וכמה, התנהגות כוחנית אקטיבית או פרובוקטיבית של האדם, תחשב כהתנהגות כוחנית.

1. כוחניות מילולית

א. הלל כמקניט

במחלוקת בין שמאי להלל בנושא הבוצר לגת, הלל מקניט את שמאי, וכך נאמר במסכת שבת¹⁰:

"הבוצר לגת שמאי אומר: הוכשר הלל אומר: לא הוכשר.
א"ל הלל לשמאי: מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה?
א"ל: אם תקניטני¹¹ גוזרני טומאה אף על המסיקה.
נעצו חרב בבית המדרש אמרו: הנכנס יכנס והיוצא אל יצא.
ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים
והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל¹²."

במחלוקת זו, שמאי אומר שהיין הדולף מדריכת הענבים בגת מכשיר אותם לקבל טומאה, והלל אומר לא הוכשר. הלל שואל את שמאי, מפני מה אתה מצריך לבצור בכלים טהורים ואין אתה מצריך למסוק זיתים בכלים טהורים¹³. ותשובתו של שמאי מפתיעה: "אם תקניטני גוזרני טומאה אף על המסיקה."

שמאי השתמש בלשון: "אם תקניטני", כלומר שמאי התייחס לשאלתו של הלל כשאלה מקניטה וראה בה הקנטה או תחילתה של הקנטה¹⁴, דבר שיש בכוחו

8. ראה אי אבן-שושן, **המלון החדש** בארבעה כרכים, ירושלים 1993, כרך שני, עמ' 535, ערך: "כחניות".

9. אבן-שושן, שם, ערך: "כחני".

10. שבת י, ע"א.

11. ראה **דקדוקי סופרים** (להלן: **דק"ס**), שבת עמי יד: "אם אתה מקניטני, והעי ז."

12. ראה שי ליברמן, **תוספת ראשונים**, ירושלים תרצ"ז, עמ' 120, הציע: "ואולי צ"ל: אותו היום היה [הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים] והיה אותו היום קשה וכו'. וכן כנראה היתה הגירסא לפני בעלי התוספות שבת יד, ע"ב סד"ה ואילוף."

13. רש"י שבת יז, ע"א, ד"ה: "מפני מה"

14. ראה פסחים פד, ע"א; רש"י חולין קכב, ע"ב, ד"ה: "אל תקניטני". "להשיב ליי וכו'; רש"י שם עז, ע"ב, ד"ה: "דאמר ליה": "אל תקניטני בה" וכו'; רש"י שם נה, ע"ב, ד"ה: "אל תקניטני": "מאותה משנה"; שם, קלד, ע"א; רש"י יומא עה, ע"א, ד"ה: "יורד עמו לחייו:"

כדי להכעיס לעקוץ ולעורר רוגז¹⁵. מה הקנטה יש בשאלה זו-לא ברור. אך מדבריו אלה, וגם מהמשך המתואר שם: "נעצו חרב בבית המדרש אמרו: הנכנס יכנס והיוצא אל יצא", נראה שהמחלוקת ביניהם הייתה טעונה ורוויה במתח רב¹⁶.

אם דומה היה שהלל שאל שאלה עניינית הלכתית, שהתשובה מצד שמאי הייתה צריכה להיות הלכתית בהתאם, הרי שבעיני שמאי היא נתפסה כשאלת הקנטה, שמטרתה הפעלת לחץ מילולי עליו כדי שישנה את דעתו. לדידו של שמאי, הלל השתמש בכוחניות מילולית. אל מול ההקנטה הכוחנית הזו כפי שהוא ראה אותה, לא נותר לשמאי אלא להשתמש בכוחניות מילולית שכנגד, ה"איום"¹⁷ בגזירה: "גוזרי אף על המסיקה". דבר, שלדעתו של שמאי, יקטע לאלתר את תהליך ההקנטה, אותו התחיל הלל. ואכן הוא מצליח: "הנכנס יכנס והיוצא אל יצא" כדי לעמוד במנין¹⁸, ומשתיקתו של הלל¹⁹ משמע, שהלל הודה לשמאי²⁰.

"בכל דבר שהוא יכול להקניטו ולהפסידו" וכו'; יומא פו, ע"ב: "מקניט את חברו בדברים"; השווה הגהות הבי"ח, שם, אות ג: "ותיבת בדברים נמחק"; שם, פז, ע"א: "כל המקניט את חברו אפילו בדברים צריך לפייסו"; מכות כד, ע"א: "ודובר מישרים זה שאינו מקניט פני חברו ברבים"; בבא קמא ד, ע"א: "שמא יקניטנו רבו"; רש"י שם, ד"ה: "לאו טעמא רבה": "כל שעה שיכעיסנו רבו"; כתובות עב, ע"א; רש"י סנהדרין כו, ע"א, ד"ה: "טרודא הוא דין"; "קנתרן הוא זה ומטריח בדבריו"; השווה **אוצר הגאונים**, מסכת שבת, מהדי ב"מ ליון, ירושלים תר"ץ, כרך שני, אוצר התשובות, עמ' 9-8: "ודאי לאו בהקנטה תליא מילתא. בקש שמאי לשנות לו ולא יכול כי כל תשובה שהיה משיבו הוה מקשי ליה הלל. ושמא טעמים רבים עברו ביניהם וקושיין הרבה מן הלל על שמאי עד שדחק הדבר על שמאי ולא מצא שינוי ברור בין בצירה למסיקה. זאת צורת הדבר וכן היה. משום שלא מצא תשובה וקנטה דעתו מלשנות. שלא היה לו דבר לפני הלל וקנט מלהשיב ושהיו תשובותיו של הלל נוצחות וחזר בו שמאי אל דברי הלל וזה הוא לשון הקנטה".

15. ראה הערוך השלם, מהדי ח"י קאהוט, ח"ז, עמ' 133, ערך: "קנט": "ענין התגרות לכעס"; י לוי, **אוצר לשון התלמודים והמדרשים** [בגרמנית] ברלין-ווינה ה'תרפ"ד, ח"ד, עמ' 336, ערך: "קנט": "M. ;Ekelempfinden, ärgerlichsein -nur Hif. . erzürnen, kränken". Jastrow, A Dictionary of the Targumim, The Talmud Babli and Yerushalmi and the Midrashic Literature, New York 1950. Vol II, p. 1389 ערך: "קנט": "To vex, annoy, make angry"; אבן שושן, שם, כרך ראשון, עמ' 293, ערך: "הקנטה"; שם, כרך שלישי, עמ' 1205, ערך: "קנט".

16. ראה מ' ווייס, "שרידי שקלא וטריא מן התקופה שקדמה לבית שמאי ובית הלל". **סדרא ח** (תשנ"ב), עמ' 49 והע' 64: "נשאר רושם כאן מאירוע קשה וחריף".

17. ראה **חידושי הריטב"א**, שבת, מהדי מ' גולדשטיין, ירושלים תשי"ן, עמ' סה והע' 36: "מילתא בעלמא קאמר ליה אבל לא גזרו אלא על הבצירה בלבד"; ווייס, שם, עמ' 49, ועמ' 50 הע' 72.

18. רש"י שבת יז, ע"א, ד"ה: "והיוצא".

19. ראה שבת טו, ע"א: "שתיק ליה הלל לשמאי"; פרנקל, שם, עמ' 40.

20. ראה ווייס, שם, עמ' 49.

"ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל". כפיפותו של הלל לשמאי תמוהה לאור העובדה שהלל היה נשיא²¹.

ב. הלל כקנטרן

במשא-ומתן ההלכתי בין בני בתירה והלל, הלל מקנטר את בני בתירה, וכך נאמר במסכת פסחים²²:

"תנו רבנן הלכה זו נתעלמה מבני בתירה. פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו, אמרו: כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו, אמרו להם: אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו ששימש שני גדולי הדור שמעיה ובטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו.

שלחו וקראו לו אמרו לו: כלום אתה יודע אם הפסח דוחה את השבת אם לאו? אמר להם: וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת, אמרו לו: מנין לך? אמר להם: נאמר מועדו בפסח ונאמר 'מועדו בתמיד, מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת ועוד ק"ו הוא²³...

מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם²⁴ והיה דורש כל היום כולו בהלכות הפסח.

התחיל **מקנטרן**²⁵ [ההדגשה שלין] בדברים. אמר להן: מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם? עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ובטליון.

אמרו לו: ר'י, שכח ולא הביא סכין מע"ש מהו אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי...".

21. פרנקל שם, עמ' 41, 56; אוצר הגאונים שם, עמ' 10: "והיה הלל כפוף. כיום שנעשה בו העגל, מראין הדברים שהרבה מישראל חברו עם שמאי על הלל אותו... והוצרך הלל... ולכפוף את עצמו כדי שיצאו הדברים ולא יוכל שמאי להימנע מלהשיב עד שהראה את הרבים כי קנט שמאי והשוה את המידה... ודחקו הלל בתשובה עד שקנט והשוה ביניהן כי בטלו דבריו".

22. פסחים סו, ע"א; השווה ירושלמי פסחים פ"ו, ה"א; לג, ע"א; תוספתא פסחא פ"ד, ה"ג, מהד' ליברמן.

23. ראה די הלבני, **מקורות ומסורות ביאורים בתלמוד**, מסכתות עירובין ופסחים, ירושלים תשמ"ב, עמ' תסו-תסט, על מבנה הברייתא וביאורה; מ' ווייס, "הגזירה-שווה והקל-וחומר בשקלא וטריא של בית שמאי ובית הלל". **סדרא** ו (תשי"ן), עמ' 47 והעי' 23.

24. ראה י"נ אפשטיין, **מבואות לספרות התנאים**, ירושלים 1957, עמ' 424-425.

25. ראה **דק"ס**, פסחים, עמ' 194: "מקנתרן", והעי' ר.

ושם, בעמי' ב:

"אמר רב יהודה אמר רב: כל המתיהר אם חכם הוא - חכמתו מסתלקת ממנו. אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו - מהלל, דאמר מר: התחיל מקנטרן בדברים וקאמר להו: הלכה זו שמעתי ושכחתי".

בני בתירה, שכנראה כבר הכירו את הלל²⁶, התנהגו עמו בצורה יוצאת מן הכלל. לרגל תשובתו של הלל לשאלה אחת בלבד שלהם²⁷, הם ויתרו על מעמדם המקביל לנשיא, ומינו אותו לנשיא עליהם²⁸.

לאחר שדרש להם כל היום בהלכות הפסח, הלל התחיל²⁹ "לקנטרן בדברים" בשאלתו הריטורית: "מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם, עצלות שהייתה בכם שלא שמתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון", שאלה מקנטרת³⁰ שיש בה כדי לעקוץ להכעיס ולהרגיז³¹, ומטרת הקנטרן לסכסך ולחרחר

26. פרנקל, שם, עמ' 40.

27. ראה בן-שלום, שם, עמ' 116, העי' 63: "הדבר המתמיה ביותר בסיפור מינויו של הלל. הוא 'היעלמות' ההלכה מוקני בתירה. כאשר בכל ארץ-ישראל לא נמצא איש - זולת הבבלי האלמוני - אשר ידע להשיב על השאלה החמורה והדחופה".

28. פרנקל, שם, עמ' 43; Wiesel, ibid, p. 308; השוה בן-שלום, שם, עמ' 116: "מינויו של הלל - בידי זקני בתירה - לנשיא עליהן. אין זה ניסוח מקרי: לא מדובר כאן על הלל כנשיא הסנהדרין או נשיא ישראל!" והעי' 61, ועמ' 117.

29. ראה הלבני, שם, עמ' תסט: "וכוונתו היתה לקנטרם קצת"; אורבך, שם, עמ' 557: "תופעות הלוואי. לזיכוכים עקרוניים ולמחלוקות שבענין התלוו נימות אישיות וגם הרצון לקנטר את הצד שכנגד", ובעמ' 58: "הזיכוכים החריפים הביאו עמהם לעתים גם פגיעות בכבודו של החבר וביטויים קשים ומילות גנאי הוחלפו בעידנא דריתחא".

30. ראה ספרי, דברים, מהד' א"א פינקלשטיין, ניו יורק וירושלים תשנ"ג, פיס' א, א, עמ' 4: "שיותר מחמשה פעמים נתקנתר על ידי עקיבה לפני רבן גמליאל ביבנה שהייתי קובל עליו והיה מקנתרו", והעי' 2; קידושין נב, ע"ב: "כעס ר' יהודה עליהם, אמר להם לא כך אמרתי לכם: אל יכנסו מתלמידי ר"מ לכאן מפני שקנתרנים הם ולא ללמוד תורה הם באים, אלא לקפחני בהלכות הם באים"; רש"י קידושין נב, ע"ב, ד"ה: "קנתרנים": "מקניטים"; רש"י נדרים מה, ע"א, ד"ה: "תניא ר' יהודה אומר אנשי גליל קנטרנין הן"; "כעסנים הן"; נזיר מט, ע"ב; רש"י, שם, ד"ה: "קנטרנין": "טיטוריוניש"; שם, מהד' ע'י אבן-ישראל: "כנראה צריך להיות מן הצרפתית העתיקה Torturios - אנשים המציקים לאחרים, אנשים הגורמים סבל לאחרים"; רש"י, שם, ד"ה: "לקפחני": "לנצחני"; תוס', שם, ד"ה: "אלא לקפחני בהלכות": "לצערני"; פ"י הרא"ש, שם, ד"ה: "לקפחני בהלכות": "לצערנא"; "יא הלוי, **זורות הראשונים**, ח"א, כרך שלישי, פראנקפורט על נהר מיין תרס"ו, עמ' 92: "דבר אתם קשות"; Wiesel, ibid, p. 311.

31. ראה הערוך השלם, שם, עמ' 142, ערך: "קנתר": "הלך בקרי ענין התנגדות. או כמו קנט בהוספת הר"ש ענין כעס והתגרות לכעס"; W. Bacher, Die Exegetische Terminologie der Jüdischen Traditionsliteratur, Leipzig 1905, zweiter Teil, p. 192 (schluss), ערך: "קנתר": "sticheln, spitze"; "Stachel, Spitze"; "Erzürnen, bemerkungen machen, tadeln, loi, שם, עמ' 336, ערך: "קנתר, קנטר": "reizen"; Jastrow, ibid, p. 1390, ערך: "קנתר, קנטר": "[to sting] to chide"; אבן-שושן, שם, כרך שלישי, עמ' 1205, ערכים: "קנטור", "קנטר".

ריב³² מתוך יהירות המתבטאת בתקיפות וכוחניות מילולית כלפי בני בתירה. "ירב יהודה אמר רבי מציין את הלל - כדוגמה ליהירות אצל חכם שהסנקציה עליה היא, הסתלקות חוכמתו, שכחה³³. ואכן מייד בהמשך הדברים, לאחר שהוא קינטר אותם, הוא נענש בשכחת הלכה: "אמרו לו: ר', שכח ולא הביא סכין מע"ש מהו אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי".

מה גרם להלל לשנות ממידותיו הצנועות והענוותניות - לא ברור. הלל התייחר בחוכמתו עד כדי כך שהרשה לעצמו לקנטר את בני בתירה, מודה בעצמו שגם הוא שכח הלכה אחרת בעניין - בדיוק כפי שמהם נשתכחה ההלכה בענין פסח שחל בשבת.

במילים אחרות, הקנטרנות הכוחנית של הלל הייתה מיותרת, ולכן נענש במידה כנגד מידה, ואף יותר.

2. התנהגות כוחנית

פרובוקציה של הלל?

המעשה הפרובוקטיבי(?) של הלל מתואר במסכת ביצה³⁴ בצורה הבאה:

"יתיר מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה ביו"ט. חברו עליו תלמידי שמאי הזקן³⁵, אמרו לו: מה טיבה של בהמה³⁶ זו? אמר להם: נקבה היא ולזבחי שלמים הבאתיה. כשכש להם³⁷ בזנבה והלכו להם".

32. ראה לוי, שם, עמ' 336, ערך: "קנתרן, קנטרן": "Adj. Streitsüchtig, kränkend"; Jastrow, ibid, p. 1363 ערך: "קני, קינטור", "Opposition", p. 1390. A quarrelsome person, "remonstrance, reproach", ערך: "קנת', קנטרן"; "disputatious"; אבן-שושן, שם, ערך: "קנטרן", השווה לקמן, הע' 60 בדברי בית הבחירה.

33. על "שכחה" נוספת של הלל, ראה ספרי זוטא, חקת יטג, מהדי חיש האראוויטץ, עמ' 302: "א"ל [הלל] אל תבוז שכחה לאדם שאם מה שראו עיני שכחתי", אי היימאן, **תולדות תנאים ואמוראים**, ירושלים תשכ"ד, ח"א, עמ' 373-362, ערך: "הלל הבבלי או הזקן", בעמ' 370: "יומכל דבר שאירע לו לקח מוסר כי מה שקינטר את בני בתירה בדברים ונתעלמה ממנו הלכה היה לו למלמד להועיל שלא כעס כל ימיו", ווייס, שם, עמ' 44-45; ראה לעיל, הע' 25; בן-שלום, שם, עמ' 116 הע' 63.

34. ביצה כ, ע"א.

35. דק"ס, ביצה, עמ' 46: "ליתא".

36. דק"ס, שם: "ליתא".

37. דק"ס, שם: "לה", והע' ח: "יכ"ה הוא נכון" וכי'.

בתלמוד הירושלמי³⁸, ובתוספתא³⁹, ישנה תוספת למעשה זה:

"והפליגן בדברים והלכו להם".

מעשהו של הלל מבוסס על שיטתו במחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל, כפי שנאמר במשנה⁴⁰:

"ב"ש אומרים: מביאין שלמים ואין סומכין עליהן אבל לא עולות ובית הלל אומרים: מביאין שלמים ועולות וסומכין עליהן".

מחלוקת זו נחשבת כמחלוקת קדומה וראשונה⁴¹. לפי הנאמר בבבלי, הלל הביא את עולתו כדי "לסמוך" עליה ביריט כשיטתו, ומשמע, שלא עלתה בידו. אבל הן לפי דברי הירושלמי והן לפי התוספתא דלעיל, משמע, שהלל עשה מעשה ו"סמוך" על העולה בעזרה.

בין כך ובין כך, הדבר היה מנוגד לשיטת בית שמאי⁴², ולכן תלמידי בית שמאי⁴³ "חברו עליו"⁴⁴ - על הלל הזקן ובקשו למנוע ממנו את הקרבת קורבן העולה.

ולשאלתם: "מה טיבה של בהמה זו?" הלל משיב: "נקבה היא ולזבחי שלמים הבאתיה". הלל היה "משנה", מרוב ענוותנותו היה "משנה" מפני השלום⁴⁵.

38. ירושלמי יום טוב פ"ב, ה"ד, סא, ע"ג.

39. תוספתא חגיגה פ"ב, ה"א, מהד' ליברמן.

40. ביצה יט, ע"א.

41. ראה חגיגה טז, ע"א; פרנקל, שם, עמ' 45, 56; א"א הלוי, "המחלוקת הראשונה". **תרביץ** כח (תשי"ט): 154-157, ובעמ' 155 כתב: "שהמחלוקת היתה בוודאי בעל חשיבות גדולה בשעתו, ז"נ גולדברג, "לפשר המחלוקת שבתלמוד", **מנחה לא"ש** (תשנ"א): 76-75; ווייס, שם, עמ' 47-48; מי ווייס, "האותנטיות של השקלא וטריא במחלוקת בית שמאי ובית הלל". **סדרא** ד (תשמ"ח): 53-66, ובעמ' 63. "הקפידו למסור את השוי"ט שלהם [בי"ש ובי"ה] בלשון מדויקת".

42. ראה רש"י ביצה יט, ע"א, ד"ה: "ואין סומכין: "שהסמיכה אסורה משום שבות" וכו'.

43. ראה שי ליברמן, **תוספתא כפשוטה**, נויארק תשכ"ב, עמ' 1300 העי 42: "וכן כתב הרא"ה ביצה כ, ע"א: והאמת ששמאי והלל לא נחלקו מעולם בעולת ראייה שלא נחלקו אלא בגי. אבל התלמידים שלא שמשו כל צרכן טעו בדבר".

44. ראה תוספתא פסחא פ"ד, ה"ג, מהד' ליברמן, עמ' 165 לשורה 83, מבאר: "נטפלו לו, ולא הסכימו עמו"; אך השווה תוסי חגיגה ז, ע"ב, ד"ה: "מביאיין": "הלל חלק על רבם ואין בידם למחות"; **בית הבחירה**, שבת, מהד' לנגה שלזינגר, ירושלים תשכ"ה, עמ' 113: "וכשראה שלקנתר הן באין"; השווה יבמות פד, ע"א: "חברו עלי כתרנגולים. ולא הניחונו לתלמוד".

45. ראה רש"י ביצה כ, ע"א, ד"ה: "ולזבחי שלמים" וכו': "מרוב ענוותנותו של הלל היה משנה מפני השלום"; בית הבחירה, שם, עמ' 113: "לעולם יניח אדם מקום לשלום ואפילו במקום שצריך לו לשנות ישנה ולא סוף דבר במה שאינו עשוי לעלות לכשיתגלה יהא הדבר ניכר שמפני השלום שנה", יי פרנקוס, **מחקרים בהרכבה של מסכת ביצה שבתלמוד הבבלי ובדרכי עריכתה**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, הוגש לסיניט של

גם "כשכש להם בזנבה" נועד "כדי להטעותו שיהיו סבורים שהיא נקבה"⁴⁶. במילים אחרות, הלל בדה דברים מלבו והוליד שולל את תלמידי שמאי, וכך גם חשו הפרשנים⁴⁷ בנמקם את תרמיתו של הלל.

מהתוספת: "הפליגו בדברים והלכו להן" בדברי הירושלמי והתוספתא דלעיל, משתמע שהלל הגזים בדבריו עם תלמידי שמאי "והרחיקו בדברים שלא יבדקו אחריו"⁴⁸. הלל הצליח לשכנע⁴⁹ אותם לעבור לעניין אחר⁵⁰ מפאת חששו שמא ייבחנו דבריו ונמצא שאינו דובר אמת.

מהמחלוקת הקדומה והראשונית עד לאותו מעשה לא נחתכה הלכה, וגם בזמנם של שמאי והלל לא נקבעה ההלכה, אם כבית שמאי אם כבית הלל⁵¹ ונראה שיחסי הכוחות ההלכתיים ביניהם היו שקולים.

אך במעשהו זה של הלל, הוא מנסה להטות את הכרעת ההלכה כשיטתו. הוא עושה זאת בכח, בכפיה⁵². הוא נוקט בהתנהגות כוחנית פרובוקטיבית המלווה בצעד מעשי של הבאת העולה ביום טוב לסמוך (או סמך) עליה, דבר הנובע מעמדה כוחנית. התנהגותו זו מעוררת עליו את חבירתם ("חברו עליו") התוקפנית⁵³ של תלמידי שמאי, והוא מוכן לבדות דברים מלבו, ולהתנצח אתם בדברים כדי להצדיק את התנהגותו הכוחנית. התנהגות כוחנית כזאת אינה תואמת את דמותו של הלל הזקן, הענותו והצנוע שאנו מכירים.

ואולי דווקא בשל כך, כמעט כשל הלל באופן מידי "ואותו היום"⁵⁴ גברה ידם

האויב בריסטה העברית תשכ"א, עמ' 147, כתב: "אחרי התנצלותו של הלל", ובעמ' 148 ציין: "אך ברגע שידם גברה "חברו" על הלל והוא נאלץ להכנע ולשנות ולומר שאינו מקריב קרבן עולה לשיטתו", ובעמ' 148-145 - לבירור הסוגיא.

46. רש"י ביצה כ, ע"א, ד"ה: "כשכש"; מי ווייס, "שרידי שקלא וטריא מן התקופה שקדמה לבית שמאי ובית הלל". **סדרא ח** (תשנ"ב): ובעמ' 48: "הוא [הלל] מעמיד פנים כאילו הסכים לדבריהם".

47. רש"י שם; ירושלמי, קרבן העדה, שם, ד"ה: "מכשכש בזנבו".

48. קרבן העדה, שם, ד"ה: "והפליגו".

49. ראה רש"י סוכה כז, ע"ב, ד"ה: "לא מפני שהפליגו בדברים": "מה שהשיאו לדבר אחר" וכו'; אורבך, שם, עמ' 528: "אבל הוא הכריע בכוח שכנוע של דבריו".

50. רש"י יומא סו, ע"א, ד"ה: "לא שהפליגו": "והפרישן לדברים אחרים כאדם המתכוין לדחות כשאינו יודע להשיב".

51. ראה ליברמן, **תוספתא כפשוטה**, עמ' 1303: "שהרי באותו זמן עדיין לא נקריה הלכה כב"ה אפילו ברוב המקומות".

52. ווייס, שם, עמ' 48: "אף בקביעת הלכה על-ידי עשיית מעשה של אחד מן הצדדים".

53. ראה פרנקל, שם, עמ' 56-57.

54. ביצה כ, ע"א; תוספתא חגיגה פ"ב הי"א, מהדי ליברמן: "מיד גברה ידן של בית שמאי ובקשו לקבוע הלכה כמותן"; אך השווה ירושלמי יום טוב פ"ב, ה"ד; סא, ע"ג: "לאחר ימים גברה ידן של ב"ש ובקשו לקבוע הלכה כדבריהם".

של בית שמאי על בית הלל ונקשו לקבוע הלכה כמותן. אילמלא אותו "זקן אחר מתלמידי בית שמאי ובבא בן בוטא שמו שהיה יודע שהלכה כבית הלל... ואותו היום גברה ידן של בית הלל וקבעו הלכה כמותן ולא היה שם אדם שערער בדבר כלום".

כיצד ידע אותו זקן מתלמידי בית שמאי, בבא בו בוטא, שהלכה כבית הלל⁵⁵ בניגוד לשיטת רבו - לא נאמר. אך יחד עם זאת, גם לא נאמר שההלכה נקבעה כהלל או בגלל מעשהו של הלל⁵⁶. ללמדך, שהתנהגותו הכוחנית והפרובוקטיבית הייתה מיותרת, ולא על-פיה נקבעה ההלכה.

3. השפעת הכוחניות של הלל

להתנהגותו ולדבריו הכוחניים של הלל הייתה השפעה על אחד מתלמידיו, וכך נאמר בהמשך הדברים במסכת ביצה⁵⁷:

"שוב מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ב"ה שהביא עולתו לעזרה לסמוך⁵⁸ עליה.
מצאו תלמיד אחד מתלמידי ב"ש.
אמר לו: מה זו סמיכה?
אמר לו: מה זו שתיקה?
שתקו בנוזיפה⁵⁹ והלך לרי".

לאחר שגברה ידן של בית הלל ונקבעה הלכה כמותן מבלי שאדם ערער בדבר כלום, תלמיד מבית שמאי שואל⁶⁰ על הסמיכה שעשה אחד מתלמידי הלל על

55. ראה אי ביטמן, "לטיבו של הכלל: הלכה כבית הלל". סיני פב ג/ד (תשל"ח): קפה-קצו, ובעמי קצב העי 36, ציין: "השתייכותו של כל חכם לאחד הבתים אין היא מחייבתו להסכים לכל הלכה של בית זה"; והשווה שי ספרא, "ההכרעה כבית הלל ביבנה". קעמ"י ז (תשל"ז): 21-44, ובמיוחד 27, 29, 39-43.

56. ראה פרנקוס, שם, עמ' 148. "בזמן שבבא בו בוטא קבע את ההלכה", השווה אורבך, שם, עמ' 528: "הלל. שנהג כן למעשה, והביא לידי הכרעה בסיוע העם התומך בו".

57. ביצה כ, ע"ב.
58. השווה ירושלמי יום טוב פ"ב, ה"ד; סא, ע"ג; תוספתא חגיגה פ"ב, ה"ב, מהד' ליברמן, גרסו: "שסמך על העולה".

59. ראה פי שפר וה' יורגן בקר, סינופסיס לתלמוד הירושלמי, טובינגן 2001, כרך ב/ 5-12, עמ' 214, Ed. princ. Venedig, 2,4/7: "כנוזיפה".

60. ראה תוסי חגיגה ז, ע"ב, ד"ה: "מביאין". "שמא לא היו מוחין אלא לתלמידיו [של הלל] שהיו חולקין", השווה בית הבחירה, שם, עמ' 113: "על הדרך שהתחיל המחרחר [תלמיד שמאי]".

קורבן העולה ביו"ט. שאלתו אינה במקומה שהרי נקבעה הלכה כבית הלל⁶¹, כך לפחות לפי סדר מהלך הדברים בסוגיא שם. תלמיד בית הלל משיב לו: "מה זו שתיקה"⁶², ובהמשך הדברים: "שתקו בנויפה והלך לו"⁶³. תלמיד הלל נקט גם הוא כרבו הלל את סגנון הדיבור הכוחני⁶⁴, ולא השיב לו כפי שהיינו מצפים מתיאור מידותיהם של תלמידי הלל: "נוחין ועלובין"⁶⁵. הואיל וגם המעשה הקודם בהלל עצמו ומעשה זה באים ברצף אחד בסוגיא, בזה אחר זה, נראה שיש קשר בין המעשים, והכוחניות של תלמיד הלל נובעת מהשפעת דבריו והתנהגותו הכוחנית של הלל. אם כי לא מן הנמנע, שמדובר בשני מעשים שונים, בזמנים אחרים, שרק על פי תוכנם הדומה נסדרו בצורה זו בסוגיא.

דבריו הבוטים של תלמיד הלל גרמו לאביו להפיק לקח:

"הלכך האי צורבא מרבנן דאמר ליה חבריה מילתא
לא להדר ליה מלתא טפי ממאי דאמר ליה חבריה.
דאיהו אמר ליה: מה זו סמיכה?
וקא מהדר ליה: מה זו שתיקה".

תרגום:

לכן תלמיד חכם שאמר לו חברו דבר,
אל ישיב לו דבר יותר ממה שאמר לו חברו,
שהוא [תלמיד שמאי] אמר לו: מה זו סמיכה?
והשיב [תלמיד הלל] לו: מה זו שתיקה.

לסיכום, נראה שלהלל היו בכל זאת אי-אילו "מעידות" בדבריו והתנהגותו

61. ראה פרנקוס, שם, עמ' 148: "בזמן המעשה בתלמיד בי"ה ידם של בי"ה היתה על העליונה"; אך השווה קרבן העדה, שם, ד"ה: "והלך לו": "ונקבעה הלכה כבי"ה", משמע לאחר המעשה בתלמיד בי"ה.

62. ראה ליברמן, **תוספתא כפשוטה**, חגיגה, עמ' 1304: "אתה רמות לי שאינני בקי בהלכות סמיכה ואף אני רומז לך שאינך בקי בהלכות שתיקה"; השווה פרנקוס, שם, עמ' 148: "מה משמעות השתיקה ששתקתם בזמן שבבא בן בוטא קבע את ההלכה שמותר לסמוך ביו"ט אם לא שהסכמתם לו, וכשהלה גער בו הלך לו מיד", וראה שם הע' 12.

63. קרבן העדה, שם, ד"ה: "והלך לו": "ונקבעה הלכה כבי"ה".

64. ראה רש"י ביצה כ, ע"ב, ד"ה: "שתקו בנויפה": "בגערה"; פרנקוס, שם, עמ' 148: "בזמן המעשה בתלמיד בי"ה ידם של בי"ה היתה על העליונה ולכן תלמיד בי"ה שיתק את תלמיד

בי"ש בנויפה"; ווייס, שם, עמ' 48 והע' 62: "גם ב"השתקה" זו יש מעין כפיה".

65. עירובין יג, ע"ב; ראה מ"ש, **אור ישראל**, סוגיות במסכת עירובין, לוד תשי"ס, עמ' 127-128, 131-132.

כפי שמשמע מהמקרים שצוינו לעיל. ואף השפעה שלילית הייתה להם על אחד מתלמידיו שדיבר לתלמיד שמאי בצורה תקיפה ביותר.

אמנם המקרים הללו חריגים ובחלקם הם מרומזים ונקראים בין השיטין, אך בכל זאת יש בהם כדי להצביע על תכונות ומידות שונות נוספות באופיין מהידוע לגבי אופיו הנינוח הסבלני והענוותן של הלל. ובהחלט היו אלו תכונות ומידות שלא תואמות את דמותו כפי שמצטייר בתודעתנו, ואולי זו הסיבה, שהן לא באו לידי ביטוי במאות הסוגיות שבהן הופיעו דעותיו ואמרותיו של הלל, וזאת כדי לא לפגום באופייה של דמותו הזוהרת והמחנכת.